

Textilslöjd på bronsåldern

Under den äldre delen av bronsåldern var det vanligt i de södra delarna av Skandinavien att personer med hög status begravdes i stora urholkade ekstammar eller ekkistor. På grund av lyckliga omständigheter har många av dessa gravar och deras innehåll bevarats i utomordentligt skick ända fram till vår tid. Genom detta har oersättliga textilskatter från den äldre bronsåldern bevarats, och man vet därför ganska väl hur människor gick klädda, vilka textila tekniker de kände till och vilka material de använde sig av.

Dräktskick

Från de danska ekkistegravarna finns ett flertal välbevarade dräkter för såväl kvinnor och män. Mannens dräkt kunde bestå av kolt eller ländkläde som bars upp av läderhängslen över axlarna. Runt midjan kunde männen även ha ett bälte på vilket satt smycken i form av bältesknappar. Över axlarna bars rundskurna, ovala eller njurformade mantlar av ylle eller skinn, vilka hölls ihop med olika spännen, s.k. fibulor, eller dräktnålar. På huvudet kunde man ha runda eller cylindriska mössor av skinn eller ylle (i vissa fall i s.k. flossa-teknik). På fötterna hade man ibland mjuka skinnskor liknandes lädermockasiner.

Det finns i huvudsak två varianter av kvinnodräkt i de danska ekkistegravarna: kort snörkjol eller hellång kjol. Den korta snörkjolen bestod av snodda ulltrådar vilka i midjan hölls ihop av ett band i brickbandsteknik och längst ned var hopfästa med en snodd. Den hellånga kjolen bestod av ett rektangulärt vävt tygstycke. Kjolorna, oavsett om de var långa eller korta, virades runt midjan och fästes med ett skärp eller snodd.

Upp till hade kvinnorna en midjekort tröja som lämnade magen bar, med korta eller halvlånga raka ärmar som i ett av fynden försetts med broderier. Över höfterna bars ett tygbälte och en s.k. bältesplatta. Bältesplattor var mycket vackert dekorerade bronsskivor vilka användes som bältespännen av kvinnorna under äldre bronsålder. Skorna var liksom männens av skinn och i enkelt utförande. Kvinnorna kunde ha såväl långt som kort hår och uppsatt i konstfärdiga frisyrer. Håret hölls även på plats med hårnålar, hårnät eller hättor.

Troligen uppvisar kläderna olika sociala ställningar i bronsålderssamhället. De korta snörkjolorna och blusarna, samt kortklippt hår brukar tolkas som den gifta kvinnans dräktskick. De hellånga vida kjolorna och blusarna med längre ärm samt långt hår, visar

troligen de yngre ogifta flickornas klädedräkt. De bevarade plaggen representerar antagligen enbart det övre samhällsskiktets dräkt då de i nästan alla fall kommer från de danska ekkistegravarna, elitens gravskick.

De textila materialen

Fynden av vävd textil från framförallt ekkistegravarna har gjort att man har en ganska god uppfattning om vävteknikerna från denna tid. Det huvudsakliga materialet i dräkterna är ylle. Bronsålderns yllevävnader består vanligen av glest vävt tyg i tuskaft med ca 3-4 trådar per cm, och tyget har vanligen valkats för att bli tätare. Man kunde väva mycket tätare, men sådana fynd är ovanliga.

Man har även påträffat rester av ett tyg vävt av nässla i Lusehøj i Danmark. Av brännässla kan man med ungefär samma beredningsprocess som vid linberedning, få fram mycket fina spånadsfibrer. Av nässeltrådar kan man sedan väva de finaste tyger, det som traditionellt har kallats "nätteldukar". De äldsta spåren av linodling i Norden är från förromersk järnålder, så man kan anta att linodling nog var mycket ovanligt under bronsåldern här i Skandinavien.

Oppstadgogn och rundväv

Vilken typ av vävstol som användes under bronsåldern vet man inte riktigt. Man antar dock att det rörde sig om varptyngda upprättstående vävstolar, s.k. oppstadgogn, eller om rundvävstolar. I en varptyngd vävstol (oppstadgogn) hänger varpen i en upprättstående ram. Upp till är varpen fastsatt i en bom, där man allteftersom man väver rullar på det vävda tyget. Ned till är varpen tyngd av en mängd varptyngder; sådana tyngder är ett ganska vanligt arkeologiskt fynd från såväl bronsålder som järnålder. Varpen leds på mitten av vävstolen genom flera rader av handknutna solv eller trådöglor, som är fastsatta i några käppar som sitter löst i hållare fram till på vävstolen. Lyfter man fram en sådan skälkäpp så dras vissa trådar ut och ett skäl bildas där man kan föra in inslagstråden. Denna packas därefter genom att man slår inslaget uppåt med ett vävsvärd. Därefter lyfter man tillbaka den första skälkäppen och lyfter fram en annan, vilken drar ut andra trådar och ett nytt skäl bildas där man kan lägga in inslaget, varefter proceduren upprepas. Beroende hur man har lett varptrådarna genom solven, och i vilken ordning man lyfter ut skälkäpparna uppkommer ett stort antal mönstervariationer.

Rundvävstolar består i sin enklaste form av två bommar vilkas avstånd till varandra utgör varpens halva längd. Bommarna kan vara placerade både horisontellt och vertikalt. Varpen kan lindas på framförallt två sätt: antingen lindas den i samma riktning runt bägge bommarna så att den kommer att bilda en spiral eller så för man in ytterligare en käpp mellan bommarna. Omkring denna käpp vänder alltid varptråden tillbaka i motsatt riktning och käppen fungerar därmed som ett lås. Vävningen utförs sedan på "vanligt" sätt. I det första fallet blir resultatet en cylinder med samma bredd som avståndet mellan bommarna. Den andra metoden ger två resultat: antingen kan man dra ut den låsande käppen varvid man får ett rektangulärt tygstycke med stadkant på alla fyra kanter, eller så ersätter man käppen av en inslagstråd som låser varpöglorna och man får då ett cylindriskt tygstycke.

Sprängning och brickbandsvävning

Sprängning är en fläteteknik som användes för framställning av bland annat hårnät och huvor under hela bronsåldern. Trådar spändes upp i en ram och med hjälp av fingrarna snoddes dessa trådar om varandra. Mönstret hamnades symmetriskt på var sida om mittlinjen där arbetet avslutades med en snodd som flätades in och fäste trådarna. Det hela fick ett nätliknande utseende som kan påminna om ett fint virkat arbete.

Brickbandsvävning utförs med hjälp av tunna, vanligtvis fyrkantiga, platta brickor av ben, horn eller trä. I varje hörn finns ett upptaget hål genom vilka man drar varpen. Brickorna vänds därefter i en viss ordning och inslagstråden läggs i det skäl som bildas av varje vridning på brickorna. Mönster på väven åstadkoms av varptrådarna – inslagstråden täcks helt. Sådana brickband användes framförallt till bälten och band men kunde också nyttjas som stadkant till snörkjolar eller som invävda stadkanter på tyger.

Arbetstips

- Spinn tråd av ull på slända eller tvinna den för hand.
- Prova på sprängning och vävning med brickor
- Prova att väva exempelvis en liten väska i rundväv på en träram där varpen lindas runt ramen.
- Studera dräktskicket på bronsåldern och låt eleverna sy upp egna bronsålderskläder; arrangera en modevisning.

Att läsa vidare

En mycket trevlig bok om de danska ekkistegravarna och fynden från dessa är *Högarnas folk – bronsålderns människor bevarade i 3000 år* av P. V. Glob. Det finns för övrigt tyvärr ganska lite litteratur publicerat om bronsålderns klädedräkt på svenska. Göran Burenhult redovisar dock en del i böckerna *Arkeologi i Sverige, del 2* och *Arkeologi i Norden, del 1*.

Om man vill lära sig mer om äldre textiltekniker m.m. så kan Agnes Geijers bok *Ur textilkonstens historia* rekommenderas, även om en del mindre fakta har ändrats sedan den skrevs. Ett trevligt litet häfte om upprättstående vävstolar är *Varptyngd vävstol* av Eva Springe ur skriftserien *Forntida Teknik*. Ytterligare en ypperlig bok om forntida textiltekniker är *Ancient textiles from bogs and burials* av Margrethe Hald – tyvärr är den på engelska men är mycket bra om man orkar sätta sig in i den. En bra och lättförståelig bok om brickband slutligen är *Brickband så in i Norden* av Sonja Berlin.

Kulturmiljöer i Västmanland?

Några textilier från bronsåldern är inte kända ifrån Västmanland. Lämningarna ifrån den tiden är ganska få och svåra att upptäcka; de flesta återfinns utmed Mälarens kustbygder, där bördig jordbruksmark och vattenleder ledde till en omfattande bebyggelse under bronsåldern. Det var på dessa platser som man odlade och höll sig med djur och det var också där som textilierna framställdes.

Boplatser från bronsåldern är kända bland annat från Skästa i Malma, Norra Årby i Svedvi, Gottsta backar i Kungsåra och Vallby i Västerås. I Sagåns dalgång på gränsen mot Uppland och i trakterna kring Irsta och Munktorp finns väl bevarade kulturlandskap och många lämningar kvar från bronsåldern.

